

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ: ТЕОРІЯ, УКРАЇНОЗНАВСТВО, РЕГІОНОЗНАВСТВО

УДК 911. 3: 314 (Кір...)

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ НАРОДЖУВАНOSTІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Д. М. Білоконенко

dashabelokonenko@gmail.com

*кафедра географії та геоекології Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький*

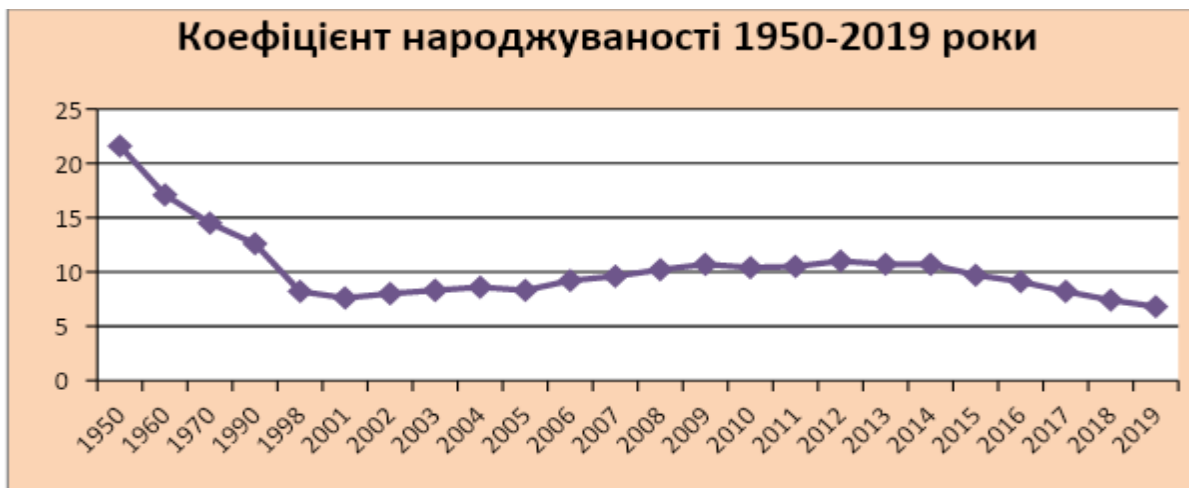
Постановка проблеми. Демографічні процеси в Кіровоградській області упродовж 1990-2019 рр. підкоряються загальноукраїнським тенденціям до депопуляції населення. Демографічна ситуація в регіоні є гостро кризовою. Область з року в рік входить до групи регіонів України з найвищими темпами скорочення населення. Від'ємний природний приріст населення спостерігається у всіх районах області без виключення. Основною причиною загострення демографічної кризи в регіоні упродовж останніх десятиріч є зниження народжуваності до критично низького рівня. Вже багато років рівень народжуваності в області не забезпечує навіть простого відтворення поколінь, адже сумарний коефіцієнт народжуваності перебуває на рівні 1,1-1,2 дитини на 1 жінку репродуктивного періоду, в той час як для того, щоб покоління дітей замінювало покоління батьків він має становити 2,1 дитини і більше. Падіння народжуваності в регіоні свідчить про зміну демографічної поведінки населення, адже традиційно в Україні, особливо в сільській місцевості народжуваність була завжди високою. Перехід від багатодітних до малодітних сімей в області відбувся у другій половині ХХ ст. у зв'язку зі спричиненими урбанізацією змінами способу життя, який, в свою чергу, генерував нові традиції, системи цінностей та стереотипи репродуктивної поведінки. У зв'язку з тим, що рівень народжуваності має визначальний вплив на демографічну ситуацію в регіоні, дослідження цього демографічного процесу залишається актуальним напрямом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Природний рух населення в Україні та її регіонах в різний час досліджували В. О. Джаман [1], Ф. Д. Заставний [2,3], М. І. Фащевський [4], В. В. Яворська [5] та ін. Геодемографічним процесам в Кіровоградській області присвячені окремі праці Н. М. Маслової [6].

Метою дослідження є аналіз динаміки та територіальних аспектів народжуваності в Кіровоградській області.

Виклад основного матеріалу. До 90-х років ХХ століття Кіровоградська область, як і вся територія України, мала порівняно високий коефіцієнт народжуваності, але вже з 1950 р. в області спостерігалася тенденція до поступового зниження цього показника. Найвищий показник народжуваності

спостерігався в післявоєнний період (1950-ті роки – 21,6‰). Далі цей показник почав знижуватися (1960 р. – 17,1 ‰, 1970 р. – 14,5 ‰) і вже у 1990 р. становив – 12,6 ‰. І надалі він не демонстрував позитивної тенденції до зростання. Зростання коефіцієнта народжуваності в області почалося з 2008 р. і тривало до 2014 р. Максимального свого значення у XXI ст. коефіцієнт народжуваності сягнув у 2012 р. – 11‰. Це пов'язано зі стабілізацією економічного та соціального життя населення та впровадженням заходів активної демографічної політики. З 2015 р. показник знов почав знижуватися і набув свого мінімального значення у 2019 р. (6,8‰) [7]. Такого низького значення коефіцієнта народжуваності не спостерігалось упродовж всього останнього більше ніж півстоліття (рис. 1).

Рис.1. Динаміка коефіцієнта народжуваності у Кіровоградській області, 1950-2019 рр.

*побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Кіровоградській області

Такі тенденції до зниження народжуваності пов'язані з нестабільною економічною ситуацією як в регіоні, так і в країні, збільшенням обсягів трудової міграції, старінням населення, зростанням «ціни дитини» (тобто здорожчання витрат на утримання дитини), високим рівнем зайнятості жінок в суспільному виробництві тощо. З 2014 р. на території України ведуться військові дії, в яких задіяна велика кількість чоловічого населення, що також прямо впливає на зниження рівня народжуваності в регіоні.

Як на загальнодержавному рівні, так і в Кіровоградській області у сільських поселеннях народжуваність дещо вища ніж у міських. Втім, і міських, і в сільських поселеннях останнім часом спостерігається зниження цього показника. Так, серед містян в області падіння народжуваності за останній період фіксується з 2013 року, а селяни відреагували на суспільно-політичні заворушення, військові дії, а також пов'язані з цим економічні проблеми падінням народжуваності з 2015 р. (рис. 2, 3).

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта народжуваності у міських поселеннях Кіровоградської області, 1998-2019 рр.

*побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Кіровоградській області

У міських поселеннях динаміка коефіцієнта народжуваності упродовж 1998-2019 рр. мала коливальний характер. З 1998 р. до 2004 р. рівень народжуваності повільно зростав. У 2005 р. цей показник дещо знизився, що ймовірно пов'язано з суспільно-політичними заворушеннями в країні («помаранчева революція»). З 2005 р. рівень народжуваності продовжив тенденцію до зростання та досягнув максимальних за останні 20 років значень у 2009 р. та 2012 р. – по 10,8%. У 2013 р. рівень народжуваності у міських поселеннях дещо знизився, але в 2014 р. зафіксоване незначне його зростання. І, починаючи з 2015 р. в області спостерігається незмінна тенденція до зниження народжуваності і у 2019 р. коефіцієнт народжуваності сягнув своїх мінімальних значень – 6,6% [7] (рис. 2.).

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта народжуваності у сільських поселеннях Кіровоградської області, 1998-2019 рр.

*побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Кіровоградській області

У сільських поселеннях у 1998-2001 рр. спостерігалось падіння рівня народжуваності, а упродовж 2002-2005 рр. цей показник тримався приблизно одному рівні. З 2005 р. до 2015 р. в сільських поселеннях області спостерігалось повільне зростання рівня народжуваності і найвищі показники зафіксовано у 2012 р. та 2014 р. – по 11,4%. Починаючи з 2015 р. та до сьогодні коефіцієнт

народжуваності серед сільського населення області стабільно знижується і мінімальних показників досягнув у 2019 р. – 7 ‰ [7] (рис 3.)

Середній коефіцієнт народжуваності в Кіровоградській області у 2018 р. становив 7,4 ‰. На одну жінку в середньому припадало 1,12 дитини, тоді як ще у 2012 р. цей показник становив 1,61. Такого сумарного показника народжуваності не вистачає навіть для простого відтворенні поколінь. Очевидно, що жінки почали народжувати менше. Перш за все це пов'язано з соціально-економічною та політичною нестабільністю в країні.

Аналізуючи територіальні відмінності у рівнях народжуваності в Кіровоградській області (рис. 4.), можна помітити суттєві територіальні відмінності у рівнях народжуваності за районами області. До районів з найбільшим коефіцієнтом народжуваності належать Бобринецький (10,1 ‰) та Компаніївський (9,5 ‰). Середній рівень народжуваності спостерігається у Добровеличківському (8,6 ‰), Олександрівському (8,6 ‰), Новомиргородському (8,3 ‰) та Знам'янському (8,9 ‰) районах. Нижче середнього рівня коефіцієнт народжуваності мають Кропивницький район (8,0 ‰), Новоархангельський та Новоукраїнський (7,7 ‰), Олександрійський (7,4 ‰), Долинський та Благовіщенський (7,3 ‰). Райони «аутсайтери» за рівнем народжуваності – Онуфріївський (5,9 ‰), Петрівський (5,5 ‰), Вільшанський (6,0 ‰) та Гайворонський (6,4 ‰). В місті Кропивницький коефіцієнт народжуваності становить 7,9 ‰ [7].

Коефіцієнт народжуваності в Кіровоградській області станом на 2018 рік

Рис.4. Коефіцієнт народжуваності в Кіровоградській області, 2018 р.

*побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Кіровоградській області

Найвищі в області абсолютні показники народжуваності зафіксовано у Кропивницькому (293 особи), Новоукраїнському (315 особи) та Маловисківському (284 особи) районах. Найменше число живонароджених упродовж року було у Вільшанському (74 особи), Світловодському (94 особи) та Устинівському (98 осіб) районах [7]. Втім, абсолютні показники не є показовими при порівняннях за районами, оскільки вони напряду залежать від чисельності населення та не відображають темпи народжуваності в регіоні.

Висновки. Коефіцієнт народжуваності в Кіровоградській області є нижчим порівняно з середнім по Україні показником (7,4 ‰ проти 8,7 ‰). У всі часи в області традиційно вищою була народжуваність у сільській місцевості. Саме сільська місцевість століттями підживлювала демографічні процеси в регіоні. Але в останні десятиліття низькі показники народжуваності характерні для всіх адміністративних одиниць області. Саме низька народжуваність, висока смертність та старіння населення є визначальними чинниками демографічної кризи в регіоні. Задля запобігання негативних сценаріїв розвитку демографічної ситуації в Кіровоградській області необхідно впроваджувати демографічну політику, спрямовану на зростання рівня народжуваності.

Список використаних джерел: 1. Джаман В.О. До проблеми територіальних особливостей демографічних процесів в Україні // Український географічний журнал. – 1998. - № 3. – С.13-17.; 2. Заставний Ф. Демографічна ситуація в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 2004. - № 1. – С. 39-40.; 3. Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів: „Край”, „Просвіта”, 1993.–224 с.; 4. Фацевський М.І. Геодемографічна ситуація в Україні // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993. – С. 118-120.; 5. Яворська В. В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні [монографія] / Вікторія Володимирівна Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.; 6. Маслова Н.М. Суспільно-географічний вимір демографічних процесів в Кіровоградській області // Культура народів Причорномор'я. – 2007. - № 104. – С. 76-81.; 7. Населення Кіровоградщини, 2018 р. Демографічний щорічник. – Кіровоград : Головне управління статистики в Кіровоградській області, 2019. – 208 с.

УДК 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА МОЛОЧНОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В. В. Борисова

vborisova131@gmail.com

*кафедра загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка. м. Суми*

С. І. Сюткін

siutkin-sergiy@ukr.net

*кафедра загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка. м. Суми*

Зазвичай методика вивчення територіальних структур передбачає виділення певних спеціалізованих територіальних частин (зон, районів, підрайонів, кущів тощо), які істотно відрізняються між собою, але в сукупності